

ACC. N:R M. 14630:1-9.

Landskap: *Småland* Upptecknare: *Oscar Karlson Åghult*
Härad: *S. Måre: Åghult* Berättare: "*"*
Socken: *Madusjö Åghult* Berättarens yrke: *fönsterglasblåsare*
Uppteckningsår: *1958* Född år *1879* i *Madusjö*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Småland. s. 1-9.

LUF 109

1

Uti den by skrivaren är född och vistades intill 17-årsåldern ~~var~~,
var det en smed, som av befolkningen benämndes endast med sitt förnamn:
"Joel" i Klockshylte. Denne utförde alla slags smidesarbeten såsom:
Hemmasmidda liar, spadar, hackor, plogbilar, beslagning av arbetsvagnar,
hemmagjorda s.k. "åkvagnar" vilka man färdades uti till kyrka, bröllop,
och i övrigt till alla s.k. "hälldagsskjutsar". Vid varje större gård
var en smed anställd. Så var förhållandet likaså vid varje glasbruk
uti denna Älghults socken, varest skrivaren vistats den största delen
av mitt liv, och här funnos vid senaste cekelskifte följande glasbruk:
Alsterfors, Bockaskruf, senare kallat Rydefors, Berghem, Hofgård, Flökhult,
Kronofors, Idesjö/uti Ideboås by/Älghults Glasbruk, beläget på Kulla
Fräsegårds ägor i Älghults stationssamhälle/Björkshult Glasbruk i
Pikaböle by, Älghults s:n. De flesta smeder ute i socknens byar ägde
själva sina smedjor och det var endast vid de många glasbruken som
bruket själv ägde smedjan. Några fasta löner utbetalades endast till
"brukssmeden" på resp-glasbruk, övriga smeder voro "sina egna".
Några "Kontrakt" mellan bysmeden och byns bönder vet jag icke om att
det förekom. Smeden "var sin egen".

Luf 109

1

2

De arbeten som bysmeden utförde voro bl.a.: Tillverkning av enkla-
redskap såsom yxor, handhackor för potatisupptagning m.m., åderbilar,
beslag av arbetsvagnar som bysnickaren tillverkat e.c.t.

Den smed här skrives om hade en s.k.lägenhet, d.v.s.en stuga med
ett rum och ett kök tillika förstuga. Alla stugor i byn hade nämligen
icke s.k.förstuga, dörren var enda avskilnaden mellan stugorummet
och marken utanför. Någon fast arbetslön förekom icke, de utförda
arbetena betalades individuellt av den som fått arbetet utfört.

Smeden var "en fri man" och någon rättighet framför andra hade
ingen, det var med den saken likasom ordstävets om kvarbesökere, näm-
ligen detta: " Den som kommer först till kvarn, får först malet".

Smedjan var smedens, även om på någon ort jorden den var byggd på
ägdes av bonden. Det var också i de flesta byar som det fanns något
som kallades "Svinavall". Detta sistnämnda betydde att på sistnämnda
jord hade alla byns bönder lika rätt att beta kreatur, jämte andra
förmåner. Något kontrakt mellan byalag och smed har ja icke ^{här om} ~~här om~~
_{någonsteden.}

I skrivarens barn o. ungdom på 1880 - 1890-talen tillverkades alla
jordbruksredskap i byarna av Snickaren resp. smederna.

Uti min barndoms by var -

Smedens namn var Joel. Något annat namn, s.k. efternamn hörde jag aldrig.

Om det var så att mera än en person hade samma, då blev det oftast orten därest de bodde som det avgörande för att hålla reda på vilken som var vilken. Exm.: "Joel i Klocks-Hylet" resp. "Joel i Stofälle" etc. Några fasta löneförmåner kan jag icke minnas att det förekom i andra fall än då det gällde lön pr månad för vissa slag av arbete.

Så var f.exm. skrivarens lön för arbete från mitt 8-tonde till 15-tonde är kr 12 pr månad för så väl dag - som nattarbete. *Arbetslön per dygn 8 timmar*

Vi voro tre pojkar, eller flickor, som hade till uppgift att elda Glasugnen i Gadderås resp. Flygsfors m.fl. Glasbrukshyttor.

Det var 6-timmarsskift som dygnet var indelat uti på sådant sätt, att om man började sitt skift kl. 6 morgon då skulle man elda tills klockan var 12 på dagen. Sedan var man fri tills kl. 12 på natten då man skulle ^(eldas) tills kl 6 på morgonen, osv med 6 timmars arbete och 12 timmars fritid oavbrutet dag som natt. Bysmedens arbete var i alra högsta grad "diversearbete". Hans arbete sträkte sig från att smida spikar, till att smida till alla sorters byggnads-jern vid hus-bro- och andre byggen, till m.m. *Såsom berlag av vagnar, källor osv.*

4

En sort smide som var specialicerat till enskild smed i skrivarens hemort, var den smed som tillverkade liar till bönder och andra i skrivarens hemort.

Bysmeden utförde arbete även för utanför hans bopingsort bosatta, då han ombads därom. Det förekom Smeder, vilka utförde arbete såväl inom sin egen by som "utomsocknes". Varje Glasbruk hade sin särskilt anställda smed, ^{om eller} då någon sådan med egen verkstad icke fanns i byn. Uti de flesta orter skrivaren känner till, där bofasta smeder utfört sitt yrke, fanns sällan mera än en smed. Varje glasbruk i denna Älghults socken hade omkring senaste sekelskifte sin egen smed och glasbrukens antal där vid erannämnda tid voro följande:

Bockaskruvs Glasbruk, beläget i närheten av nuv. Höhultslätts samhälle, med s.k. "Småglastillverkning och buteljer, de sistnämnda tillverkade av brunt glas. Kronofors Glasbruk, byggt i medio av förra århundradet av från Gyllenfors Glasbruk ditflyttade: Johansson & Hägg, med fönsterglas som enda sort av glasframställning.

Under senare delen av 1800-talet byggdes inom Älghults s:n flera Glasbruk, bl.a. Åkvarns glasbruk/hushålls och div. "småglas", samt *fönsterglas vid: Bergens, Kronofors, Höfjörds.*

Jag innehar "spikar" från Orrefors gamla spiksmedja, /i Hälleberga s:n/
spik som mäter 220/m i längd och 13 m/m tjocklek nedom "spikhuvudet".

Emligt sägner användes sådana spikar vid nybyggnad av Hälleberga kyrda,
uti vilken kyrksocken Orrefors bruk är belägen.

Vid varje Glasbruk inom Älgnults s:n var anställd minst en smed, jämte
biträde ^{för} ~~med~~ "Bäljdrägnings" o.d. Ävenså var i de flesta byar en smed bo-
ende och utförde därstädes smidesarbeten åt befolkningen.

De arbeten en byasmed hade att utföra voro mångfaldiga: Han skulle
smida vagnsaxlar, beslä vagnar och kälkar, göra järnpinnar till harven
och i övrigt med järn "beslä" samma, jämte ~~vagnax~~ alla andra för åkerbruk
erforderliga redskap, bl.a. Hästselar, skacklar, bogträ etc-etc.

Bysmeden i, den ort jag ^{känt} känner till, utförde arbeten för, eller åt, vilken
som kom till honom och begärde få arbeten utförda, d.v.s. så långt hans
yrkesskicklighet medgav detta. Även utanför byn, varest smeden var bosatt,
boende, kunde få arbeten utförda av bysmeden; detta uti de byar skrivaren
känner till. Smeden hade oftast ett mindre jordbruk, s.k. "Torpställe"
till sitt förfogande varest han odlade potatis m.m. En och annan smed
som jag minnes hade även en Ko. *"Den som först kommer till korvans, får först maten"*
gällde inem för smedjorna.

Bland de smeder jag minnes från barn- o. ungdomen hade flera ett s.k. Torpställe med ett mindre jordbruk till sitt förfohande, antingen eget eller arenderat. Bland liesmeder, som under skrivarens barn och ungdomstid voro ansedda såsom förnämliga smeder, som kunde "sätta gott beet" uti sina liar voro "Kalle-Lias" i Hälleberga s:n, "Joel i Kloxylte" i Madesjö s:n, samt "Liasmeen" i Kråksmåla s:n. Avsättningen av produkterna skedde såväl genom direktförsäljning till bygdens folk, som genom försäljning vid marknader, auktioner och vid andra tillfällen. Skillnaden mellan gårdsmeder och bysmeder voro närmast den att vid en större gård hade en smed fullt arbete för gårdens behov medan en byasmed kunde arbeta för en eller flera byar. Uti de byar jag vet något om var det nästan alltid smeden som anlätades vid större reparationer; endast mindre saker rätades till av bonden själv. Det fanns ~~XXXXXXX~~ lite s.k. Hemindustri uti byarna här och där. Så f.ex. snickade skrivarens fader s.k. Kälkar och Långdröjor hemma i bostaden under vintertid, under det att han sommartid var "timmerman" s.k. d.ä. husbyggare, och snickare. På frågan: "Varifrån smeden kom?" är svårt att svara. Han kom måhända från Far och Mor? Det var oftast så i gånge tid, att sonen ~~ofta~~ tog faderns yrke i arv och lärde yrket i sin faders smedja.

ACC. NR M. 14630:7.

om/

Den bysmed om vilken jag vet mest smedan han var bosatt och utövade sitt yrke uti den by jag var född och uppväxt, hette Joel. Något efter fadersnamn hörde jag aldrig. Det var med honom, som med de flesta hantverkare i den ort här är fråga om, att det var yrket som åtskiljde de män som hade samma namn. Det kunde även vara orten värest personen bodde som blev lika som "tillnamn" på en person. Den som här skulle skrivas om hette i "folkmun": "Joel i Klockshylte". Denne smed smidde alla de slag av redskap som allmoggen i omkringliggande byar var i behov av såsom: Hand- och bälyxor, årderbilar, plogbilar, pinnar till järnharven, handhackor, beslag till hästselar, hjulskenor till arbets och s.k. "åkvagnar" d.v.s. vagn varuti man åkte s.k. "lätt-skjuts" till kyrka, kallas etc. Den smed det här talas om, var tilika "tandutdragare" och därtill använde han en av honom själv smidd apparat för den omnämnda detaljen. Denna apparat var så anpassad för sitt ändamål, att en krok var festsatt på en järnten, med ett tråskäft som handtag. Då tanden skulle dragas bort "lirkades" järnkroken in under tandroten, och så anbraktes den del, varuti nämnda krok var anbrakt, ovanpå en frisk tand och kroken stacks in under den tand som skulle bort, varefter "tanddocktors" med ett krafttag faktiskt "bröt" bort densamma. /Försök till teckning av en tandkrok

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

7

Smeden var oftast klädd i vanlig klädedräkt i byn och vad som skiljde honom från andra arbetare i byarna var säkerligen det "förskinn" av kalv- eller fårskinn som han oftast bar ovanpå kläderna i övrigt. Vid de här i Småland förekommande järnbruken, Klavrestöm, Orrefors, m. fl. voro smederna /mästarna/ oftast klädda i ett s.k. "förskinn" vilket bars ovanpå klädedräkten i övrigt. Fritids- resp. Hälgdagsdräkten skiljde sig ej från almogens klädedräkt i gemén.

I den ort skrivaren bäst känner till/boade 4 å 5 k/m från mitt barndomshem, nämligen Orrefors/ bodde smederna uti en- resp. tvåfamiljs- envåningsstugor; vilka var belägna vid "Bruksgatan" med denna gata på ena sidan /öster om den å vars vatten utgjorde drivkraften för hela bruket. Söder om samhället var Landsvägen Växjö-- Kalmar belägen, vilken väg var förhållandevis starkt trafikerad även i gammal tid. Otaliga lass av Orrefors-^{järn} har försänts på denna väg; försänts till Kalmar, för att därifrån försänts till olika delar av Sverige, ävensom till utlandet: bl. a. Tyskland och England.

Under den tid jag minnes; från barndomen p. 1890-talet fram till (och något efter) senaste cekelskifte, var såväl Hammarsmedjor som Glashyttor de platser varest arbetarne samlades om kvällarna för att samtala om

8

19

ACC. N:R M. 14630:9

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

vad som hänt i orten och ute i världen, under närmast och förgången tid.
Något om konkurens, smederna emellan, känner jag icke till.

De smedar, vilka tillverkade smide för böndernas allmänna behov, kallades
"knipsmed" och smedar/alställda vid exempelvis Orrefors Bruk/vilka smid-
des s.k. "Stångjärn" gick under namnet "hammarsmed". Dessa senare voro i rang-
ordning något framför s.k. "Knipsmed". Hammersmedens huvudsakliga arbete
bestod uti att ^{uc/} smältugnen utvinna s.k. "stångjärn".

Om anställningsförhållandena för smedar vid ^(Brytt-) sådana vid de
glasbruk jag arbetade omkring senaste cekelskifte. Den vid dessa bruk an-
ställda smeden hade oftast månadslön, och allt järn inköptes av bruket,
varest smeden var anställd.

Utöver detta minnes jag följande uttalanden från en smed vid ett glasbruk,
vid ett glasbruk, som följande uttalanden från en smed vid ett glasbruk,